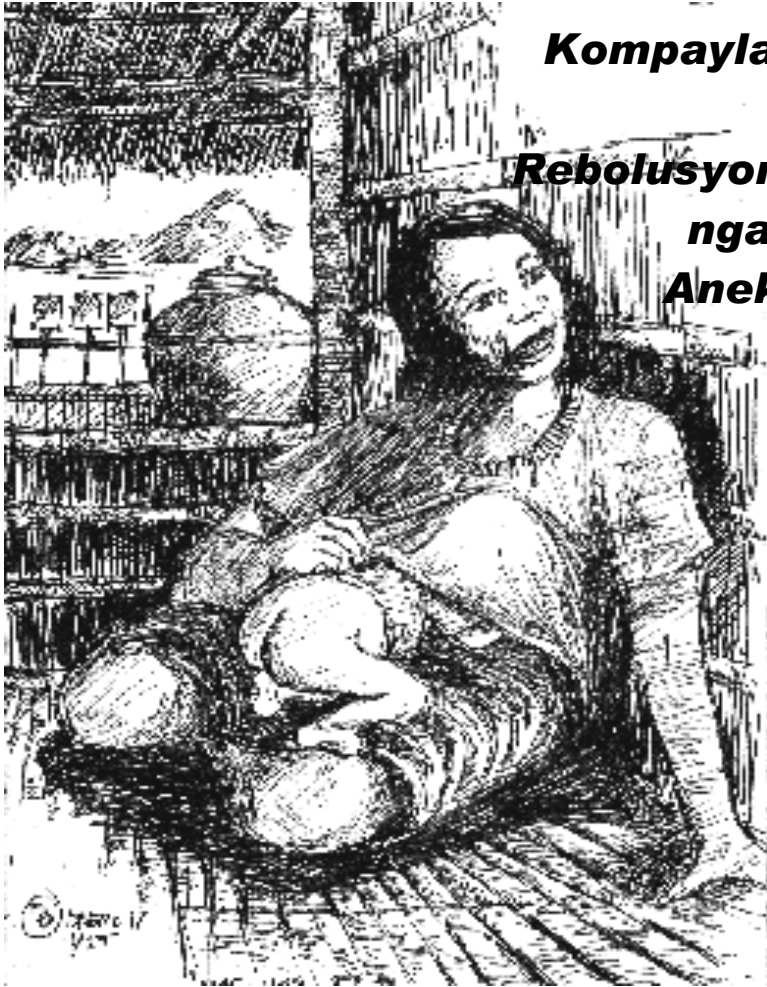

"REBANEK"

**Kompaylasyon
sang
Rebolusyonaryo
nga mga
Anekdot**

Gintipon nanday
Rubio Rus Lucha kag MayaMor

Mensahe gikan sa Tagsulat

Ang mga kasaysayan kag istorya sa sini nga mga artikulo naghalin sa tunay nga mga hitabo sa kabuhi sang mga rebolusyonaryo nga kaupod kag masa sa isla sang Panay nga nagalakip sadtong dekada 70 sa lugar nga ginatawag Border Area sang Iloilo, Capiz kag Aklan.

Mga kahalaman-utan ini nga inagihan—mga gawi, aksidente, nga ang iban, bunga sang agwat-kultural sa tunga sang kaumhan kag kasyudaran sang mga kaupod nga naghalin sa nagkalain-lain nga sahi kag impluwensya, nga nagahimakas sa pagbag-o sang kaugalingon kag sang katilingban.

Gintipon kag ginsulat bilang rekord sang aton mga inagihan kag porma man sang rebolusyonaryo nga literature. Ginsulat ini nga wala sang katuyuan nga pagpakanubo, paghikay sang mga natungdan. Tigaylo, nagahanumdom man ini sang kakinahanglanon sang pasensyuso nga adyasment, pagtudluanay kag pagbuligay sa tagsa-tagsa ka kaupod kag masa sa kaso sang mga diperensya agud makaupdanay sa gihapon sa rebolusyonaryong hilikuton. May mga hitabo man diri nga ginsambit nga may liksyon nga makuha.

Nagapamatuod ining mga hitabo paano naga-operar ang layi sang kontradiksyon sa pang-adlaw-adlaw nga pangabuhi sang mga rebolusyonaryo. Sa pihak sang pagkaseryoso kag kabuhi-kamatayon nga paghimakas sang mga kadre, katapo sang partido kag mga Pulang hangaway, may katimbang ini nga mga hitabo nga makapakadlaw, hungod man ukon indi.

Sa kabilugan nagahatag sang pagpamag-an sang sitwasyon kag panahon nga makakadlaw nga normal sa kabuhi sang rebolusyonaryo sa luyo sang masa, diin man sila ukon bisan sa aktwal nga pagpakig-away sa pasistang militar.

Ginabuyok namon ang pagpadala sang inyo komentaryo kag amo man ang padayon nga pagpaambit sang inyo mga nahibal-an nga inagihan nga kaangay sini.

--Rubio Rus Lucha
MayaMor

Kaundan

- “Nasadyahan lang ako, Ah!”
- “Pasa Pundo, kay...”
- Nagpropaganda sa Masa.....
- “Pasa dasig, pasa hinay!”.....
- Propaganda nga Ginapukaw ang Nagakatulog nga Masa
- Aksidente!
- “May idugang Ako, Ka!”.....
- 15 Minutos nga Mangin isa ka Oras.....
- “Walay Huya nga Baha, Gin-atrasar ‘ya iskedyul Ta!”.....
- “Halungi da’y Aton, Basi Mabagrasan!”.....
- “Huh, Para amo gid lang ‘na!”.....
- “Sang-tunga!”
- Debate
- “Pasa hipos, Balay sa Unhan!”
- “Kitaay lang ‘ta sa Baryo!”.....
- “Natungkad Ko na’y Linaw mo!”
-
- Ginatago-tago nga Abilidad.....
- *Firing-pin*, gin-islan Lansang.....
- Palupok Granada sa Linaw Agud makakuha Balanak.....
- Nasonar ang Lugar, 3 Tuig na ang Nagligad.....
- Lisik
- Uba short, Nadala pati Brief.....
- Testing sa Badyang kon pwede Makaon
-
- Hibiay kay Kaupod masaylo na,
pagkasunod nga simana, balik man sa Erya.....
- *Plate number* sa Dughan.....
- “Tatlo ka Ismo”: Luzon, Bisayas kag Mindanao.....
- “Taktikal Ares Ka!”

- Sarapyot kag Rekamento.....
- Pabakal Sibin
- Kaldero nga may “tatlo ka salmon ang sulod”.....
- Wala kabakal Sapatos kay Puro Walis ang Nadisple.....
- Nalipat magsuksok *long pants*.....
- Suksok antipara nga indi iya, Gamayan lang madisgrasya.....
- Muriatic Acid: Bulong sa Bun-I.....
- Sang Kamot Hawiran, agud di magliso-liso ang Electric Fan.....
- Kape kag kalamay may ara; Termos diin? Daw Wala!.....
- Amumuklid, indi Uhong; indi Luy-a kundi Lampuyang.....
- Rodyer un-tat, ti untat, eh!.....
- Kilala si Reagan.....
- GENTLEMEN—kasilyas sang mga lalaki
LADIES—kasilyas sang mga babae.....
- Di magkaon sang pila ka Adlaw, Epekto sang Pitik-mingaw.....
- “Hala, Panaw ron!”.....

“Nasadyahan lang ako, ah!”

Una nga bahin sang 1975, gintukod ang iskwad namon nga magahulag sa binukid sang Pan-ay. isa si Ka Kamlon nga gintapo sa amon yunit bangod sang iya ihibalo sa tereyn sa amo nga lugar. Bangod indi makontrol ang pangmilitar nga kahimtangan, may mga baryo nga naga-*night walking* permi ang amon yunit.

Isa sadto ka gab-i may bulu-balita nga may kaaway. Gani tama sa amon ka alerto kag mahipos ang tanan labi pa nga manugtabok kami sa suba sang Pan-ay. Antes kami magtabok nagmando ang amon CO nga manilag anay.

Nanilag kag alerto ang tanan sang gulpi lang nga may lumumpat sa pangpang sang suba. Sa hinali nga kakibot naghalapa kami tanan kag nagahulat na lang sang linupok sa pagbana nga basi may kaaway na.

"Ako d'ya Ka! Basi matapangan n'yo ako!"

'Sus, si Ka Kamplon gali.

Sa kaingit, dayon namangkot ang amon CO:

"Nga-a naglumpat timo haw"?

"Nasadyahan lang ako ah!" Nagangisi-ngisi lang ang siya sa pagsabat.

* * *

“Pasa Pundo, kay...”

Sa amo gihapon nga yunit kag panahon, kabahin sa iskwad namon si Ka Vencer ukon si Jose Percival Estocada, Jr. (ang bantog nga mamalaybay kag kompositor sang rebolusyonaryo nga mga binalaybay kag ambahanon sa Panay nga namartir sang 1986).

Ining si Ka Vencer may bida nga pag-inabot sang kakinahanglanon nga magpamuhin bisan may kaupod nga lalaki sa luyo ukon lapit niya wala duga-duga nga mag-uba sang iya pantalon kag mamuhin nga wala sa kalag niya kon sin-o man ang sa palibot niya. Ini

gali nga bida ni ka Vencer nadiparahan ni Ka Kamlon kag ginatun-an.

Isa sadto ka adlaw samtang nagalakat ang bilog nga yunit kag naga-column ang pormasyon, hinali lang nagpaabot si Ka Kamlon:

"Pasa pundo anay Ka, mamuhin anay takon!"

Nagkumand man dayon ang CO sa tanan nga pasa pundo kag ginhambalan si Ka Kamlon nga magpamuhin na.

Ang ginhimo ni Ka Kamlon amo nga wala maglakat palayo, pero inuba ang tanan nga pang-idalom kag dira mismo sa amon linya nagpamuhin.

Mareklamo pa tani ang tanan labi ang CO apang ato na ... Gulpi naglinapta ang amon pormasyon bangud sang indi mayo nga hangin. Nagamurug-ot ang tanan pati si Ka Vencer samtang daw wala lang sang nabal-an si Ka Kamlon.

* * *

Nagpropaganda sa masa

Nagdespers ang amon iskward kag natabuan nga updanay kami ni Ka Kamlon sa tim. Talagsa lang ako ginalatnan sang trangkaso pero sa amo sadto nga panahon wala gid ako makalibre.

Bangod nga wala ako sang gana magkaon kag wala-wala gid sang mahatag ang masa, mga alas 6 sang aga ginlihog ko na si Ka Kamlon nga mangalap sang itlog.

"... Balik ka dayon, Ka ha, kay idapli ko ina dayon..." Dugang ko pa.

"Huod ah!" Ang madasig man nga sabat niya.

Wala anay ako mamahaw. Ginhulat ko ang itlog nga dal-on niya. Apang alas otso na wala pa siya. Nag-abot alas dose sang udto wala gihapon. Kag sang ulihi nag-abot gid man siya. Pero alas kwatro na.

"Ngaa nga kadugay gid sa imo Ka nakabalik haw?" Dayon ko siya ginpamangkot nga ang kasugot dapat mabalik siya dayon.

Nagangisi-ngisi lang nga ginsabat niya ako: "Indi bala hambal mo mapropaganda kita sa masa, ti nagpropaganda ako tubtub alas kwatro!".

* * *

“Pasa dasig, pasa hinay!”

Ulihi nga bahin sang 1974. Upod na kami nanday Ka Kamlon kag ang amon iskwad lider amo man ang iya ugangan.

Bangod sang liberalismo sa talaksan, nakarekluta ang amon yunit sang mga lumpen nga elemento para sa hangaway. Wala magdugay ang ini nga mga elemento.

Sang isa ka gab-i duha sini sa ila ang nalagyo dala ang thompson nga armas sang iskwad lider kag ang garand. Ini ang pinakamabakod namon nga armas sadto sa yunit.

Sina mismo nga gab-i, nag-atras kami nga nangraspa sang talon kag sa lupa lang nagtulog. Pagkaaga tama kaluya sang amon lawas bangod sang tuman nga kakapoy kag katuyo. Dugang pa, makaluluya ang natabo, labi ang amon iskwad lider nga ang dala nga armas amo na lang ang binangon.

Si Ka Kamlon nagapaluya man kag diri nagtuhaw naman ang iya pagkamarit. Samtang nagalakat kami, siya ang ginbulos nga giya. Ginhimo niya, ginadasig gid ang pagakat nga indi na makita sang second man ang iya likod.

“Pasa, hinay-hinay... indi na makita ang likod mo!” Nagmando si Ka Teryo nga amon iskwad lider.

Naghinay man matuod si Ka Kamlon pero tama kahinay kay ang ginhimo niya ginasugpon-sugpon niya lang ang iya dapa-dapa sa paglakat.

Halos magbulunggo-anay na kami.

“Pasa dasig-dasig!” Mandu naman si Ka Teryo.

Gindasig naman niya ang paglakat nga indi naman makita. Pila niya ka beses ini ginhimo nga naga-ugtas na gid si Ka Teryo kag nagakumod nga nagahambal "inabot naman ang tipuson".

Sa baylo makaabot kami sa amon destinasyon sang isa ka oras, nagdoble ang oras nga amon nakonsumo.

* * *

Propaganda nga ginapukaw ang nagakatulog nga masa

I sa sadto ka bes naghiwat sang pagtuon ang amon yunit bahin sa paghiwat sang mapagsik nga propaganda sa masa. Entusiastiko ang tanan.

Masunod nga adlaw balik na kami sa hilikuton pangmasa. Pagkasirom nagsaka kami sa balay sang masa nga ang tagbalay halin pa sa iya kaingin sa bilog nga adlaw nga panghilamon.

Tapos iyapon umpisa na si Ka Kamlon sang mapagsik nga propaganda. Tubtub nagbuklad na banig ang masa para magtulog, mapagsik gihapon ang propaganda.

Nagub na gid man kag sang ulihi napolisukan na kami. Tsansa ako nga nakabugtaw. Nabatian ko nga segi pa ang propaganda sang kaupod. Pero natalupangdan ko nga siya na lang sagad hambal kag ang masa wala na nagasabat.

Nagmuno ako sa iya basi tulog na ang masa. Amo nga natalupangdan niya nga tulog na gid man gali ang masa nga kapoy. Bangod seguro nga wala pa maayawi ang kaupod ginpukaw gid ang masa kag nagpadayon sa pagpropaganda.

Ambot kon nagapamati man ang masa bangod natulugan man ako.

Pagkaaga gintasa ang ginhimo ni Ka Kamlon kag nakita nga indi naman kinahanglanon nga pukawon ang masa nga nagatulog na.

Ang sabat naman ni Ka Kamlon: "indi bala ang tuyo ta ang pagpropaganda sa masa"?

Sa gihapon basta abuton ang kaupod sa kahugod sa propaganda bisan nagatulog na ang masa ginapukaw niya ini kag magpropapaganda.

* * *

Aksidente!

I sa man sadto ka gab-i, ara kami sa balay sang masa. Bangod sang tuman nga kakapoy madali kami nga natulugan.

Sa tunga-tunga sang kagab-ihon nakibot kami sang gulpi lang sumigabong ang isa ka matunog nga lupok kag seguridad kami halin sa sulod sang balay.

Gulpi kami nagbungkaras kag nagkalapot sang amon armas.

"Aksidente, naaksidente ako ka!" Singgit ni Ka Kamlon.

Dayon kami nagsindi sang suga kag gin-usisa siya nga ginabahulay sang mayami nga balhas.

Gali kay dinaman ang kaupod. Kinaptan ang iya pugakhang kag pinitik. Maayo lang kay ang iya pugakhang didto nakapuntariya sa atop kag didto lumusot ang bala gani wala sang naigo nga tao.

* * *

"May idugang ako, Ka!"

Sa mga ginahiwat nga pagtuon pangpartido kag mga komperensya, indi man makalibre sa kamaritan ni Ka Manong (bag-o nga ngalan/koda ni Ka Kamlon).

Isa siya sang mga bida diri kag palahambal maluwas pa nga indi makapahimuyong sa isa ka lugar kay wala pahuway nga saylo-saylo sini.

Kon ikaw ang instruktur indi malikawan nga magalingin ang imo ulo.

Sa masami pagkatapos makapaathag ang instruktur sang isa ka punto gilayon ini mag-alsa sang iya kamot nga daw may importante gid nga kwestyon ukon may inugdugang nga punto. Natural pamatian sang instruktur kag sang tanan ang iya inughambal.

Gali kay suliton man lang ni Ka Manong ang tanan nga madumduman niya nga ginpanghambal sang instruktur kag dayon pungko.

* * *

15 minutos nga mangin isa ka oras

Sa mga kahiwatan pareho sang mga mass meeting ukon anibersaryo indi man madula ang papel ni Ka Manong. Sa masami ginahuray-huray ang mga isyu

ukon topiko sa mga kaupod kag ginatalanaan sang oras.

Si Ka Manong kinahanglan gid nga may huray kay kon indi magasunggod siya. Ang problema kon si manong na ang makahambal, ang iya huray nga 10-15 minutos nangin isa ka oras ukon masobra pa. Pag-untat ni Manong hambal pat-od wala na halos sang ihambal pa ang iban kaupod kay kadam-an sang ila topiko nahambal na niya.

* * *

“Walay huya nga baha, gin-atrasar ‘ya iskedyul ‘ta!”

I ning si Ka Manong diborsyado sa una nga asawa. Liwat nga nangaluyag siya sa isa ka ulay kag bataon nga kaupod. Masuwerte naman siya, napasabat niya ang kaupod nga babae.

Sang ulihi gintalana na ang ila kasal. Bangod may kalaslón man nga kaupod ginhisugtan nga dunganon na lang ang ila kasal para indi magasto sa handa kag sa panahon.

Siempre *excited* na gid si Manong sa palaabuton nga kasal. Ginhandaan gid ini sang mayo. May baboy kag mga manok nga ilihawon kag nagaekspektar sang madamo nga bisita nga masa.

Nag-abot na ang adlaw sang kasal. Aga pa gin-umpisahan na ang pag-ihaw sang baboy kag mga manok. Ginhanda na ang programa sa kasal kag sa kabilugan handa na ang tanan. Ara na ang iya nobya subong man ang isa ka pares nga magnobyó kag labi sa tanan ang kaupod nga magakasal sa ila.

Ang wala pa amo si Ka Manong nga sa isa pa ka baryo mahalín. Ano kadimalas, gulpi tumupa ang mamunog ang ulan. Wala magdugay nagdalóm kag masulog na ang baha sa suba sang Pan-ay. Pag-nagbaha ang suba, wala sang basta-basta makatabok diri kag indi gilayon maghubas.

Wala magdugay ara na ang yunit ni Ka Manong. Nag-abot sila nga abanse pa kuntani sa iskedyul sang kasal. Apang sa turok ni Ka Manong ang nagaindakal nga tubig sang suba indi gid masarangan tabukon.

Daw maano si Ka Manong, nagawaras daad kag

nagatumbo-tumbo. Indi gid pwede makigsapalaran siya sa pagtabok sa suba.

Gindayon gid ang kasal apang isa lang ka pares. Sa tabok sang suba, nagpanampuay na lang si Ka Manong samtang nagalantaw sa nobya sa tabok sang suba kag ang masadya nga kilinaon sang lauya.

Indi madrowing ang guya ni Ka Manong, luwas nga wala makapaayaw sang lauya tani karon mahulid na niya ang pinalanggang ulay. Indi makapanginaon ang kaupod kag bilog nga gab-i ang paramig.

Pagkaaga, nagkanay na gid man ang baha. Madasig nga nagtabok ang yunit 'day Ka Manong. Siempre gindayon ang kasal pero maluya na ang punsyon pero pagkagab-i, natuman gid man ang handom ni Manong.

"Wala'y huya nga baha, gin-atrasar na iskedyul ta" kumod ni Ka Manong.

* * *

“Halungi da’y aton, basi mabagrasan!”

Kon sa isipay sang engkwentro kag raid sang kaaway isa na si Ka Manong sang may pinakamadamo rekord. Apang may tumalagsahon siya nga nga engkwentro nga indi gid niya malipatan. Masami ginahinambit ini sang mga kaupod kag indi mapunggan magkinadlaw.

Dekada otsenta na kag na-asayn sadto si Ka Manong upod si Ka Dulaw (ang iya asawa) sa kapatagan sang ila erya. Isa ka adlaw nagbalita ang masa nga may operasyon ang kaaway. Para makalikaw, nag-atras sila nga duha sa sunod nga baryo nga malayo-layo na sa ruta sang kaaway.

Sa pagtanya nga malayo na sila kag *safety*, naglisenya siya nga maligo sa mismo sapa nga ila gin-agnan ni Ka Manong. Wala hugab-hugab nga inuba ang tanan nga panapot kag naglum-oy sa tubig samtang ara sa unhan nagapahuway-huway si Ka Dulaw.

Nagapanamit gid si Ka Manong sa pagpaligo sang hinali lumusot sa amo man nga sapa ang kaaway nga isa ka iskwad. Gilayon nga nakita nila ang nagapaligo nga si manong. Pero bangod malabog ang buhok sang kaupod, pagka-intindi sang giya sang kaaway, babae ini.

Wala ini nagtiro sa baylo nagpasa ini sa second man nga may tawo. Sa sini man nga ginutlo nakaalerto na si Ka Manong nga ang kaaway ara sa iya atubang. Pagpasa sang giya sa second man, hinali hinulbot ni manong ang iya armalayt kag binanatan ang first man.

Inigo ang first man kag kag ang second man kag patay gid. Gulpi lumiktin si Ka Manong dayon dalagan paatras pasulod sa kalatian nga wala sang bisan ano nga hapin sa lawas. Wala na ginbaleha kon ano ang makabagras sa kalawasan niya samtang madasig man nagasunod si ang kaupod nga asawa dala ang brief kag putol ni Ka Manong kag nagasinggit: "Manoooong, halungi halungi 'day aton basi mabagrasannn!!!

Pero deretso gid si Manong kag didto sa pihak nga baryo na lumuta nga may dala nga dahon-saging nga ginatabon sa may atubangan. Didto na liwat nagkitaay si Manong kag sang iya mga panapton

* * *

I sa man sang indi malipatan nga mga karakter sa sini nga anekdota amo ang mga gulang-gulang nga rekrut sang BHB sa una nga bahin sang dekada '70. Mga kaupod kag katapo ini sang BOC (Barrio Organizing Committee) sa baryo nga gulpi nagpultaym tuga sang pinaka-una nga sang operasyon sang kaaway sang 1973 sa border erya upod ang ila mga pamilya.

May ara sini sa ila nga dati katapo sang HMB (Hukbong Mapagpalaya ng Bayan), sang USAFEE (United States Armed Forces in the Far East), gerilya kag tumandok mismo sang lugar.

Amo nga may lain-lain ini sila sang batasan kag bida nga makahalam-ot. Malawig sila nagtenir sa hublag kag ang iban namartir samtang ang iban nagpahuway tuga sang kabudlayan. Ginakilala ta gid ang ila daku nga kontribusyon samtang ara sila sa hublag kag sa panahon nga tama pa gid kabataan ang Partido kag rebolusyonaryong hublag.

Sa kabilugan daku man ang ila papel sa amat-amat pag-ugat naton sa masa. sa panahon sang ila pagtenir sa hublag may mga bida ini sila nga makahalam-ot kag makapakadlaw makita bisan gamay nga anino sang maskadahon. pila sang madumduman nga bida amo ang masunod:

“Huh, para amo gid lang ‘na!”

Isa sadto ka adlaw, ginsugo si Ka Toray sang mga kaupod nga magkuha sang bugas sa baryo. Pag-abot niya sa baryo nagtabuay sila sang pila ka kaupod nga bag-ong abot halin sa syudad nga tuyo makigkita sa mga kaupod nga ara sa kampo.

Ang poste sa baryo nagtudlo kay toray nga amo ang nakahibalo kon diin ang kaupod nga ila ginapangita. Bal-an dayon ni Ka Toray nga mga bag-ong abot ini halin sa syudad. Dayon sukob ni Ka Toray sang bugas nga dal-on.

Samtang nagasukob na siya isa sang kaupod nagmuno: "Ka masarangan mo pa magdala sang amo sina kadamo?" Medyo bugras nga nagsabat si Ka Toray, "Huh, para amo lang na!"

Dayon dugang ni Toray sang sukob sang bugas nga ang dalal-on nga anom hinimo nga walo ka gantang.

Mabug-at man, pagkatapos maplastar sa ulo ang sako, dayon akat sa mga kaupod nga malakat nga daw sa wala lang.

Samtang nagalakat sila segi dayaw sang kaupod kay Ka Toray amo nga dinasig pa gid ang lakat bisan nagaagunto na sa kabug-at.

Antes makalab-ot sa kampo may mga 10 minutos nga takason ugaling tindugon kag mainit amo nga mahapo kon imo deretsuhon.

Pag-abot nila sa amo nga takason may namangkot kon ano kataas ang amo nga takason.

Medyo bugras nagsabat si ka toray: "Sagad pamangkot, kagamay sina, sunod lang bala!" Dayon tukad.

Nagsabat naman isa ka kaupod, "grabe ang kaupod bisan may edad na pero daog niya pa ta bah!"

Nabatian pa gid ini ni Ka Toray kag labi dinasig ang tindugon nga takason. Sa sobra niya dasig kag kabug-at sang dala kag mainit pa, wala pa katunga-tunga hinali nanulom panan-awan ni Ka Toray sa sobra nga hapo. Binalhas it malamig ang mal-am kag daw wala na sang dugo ang gawi.

Pat-od pagkalipong ang padulungan niya. amo kag binuligan siya sang mga kaupod. Kinuha ang iya dala

ginkayaban kag nagpahuway sang malawig-lawig. Madugay gid man nga wala anay makabungat bisan santaga ang mal-am.

* * *

“Sang-tunga!”

I sa ka bes may duha ka kaupod nga nagabais bahin sa distansya sang baryo A sa baryo B. samtang nagabais ang duha segi man ang rara ni Ka Toray sang amakan nga daw wala lang makabati.

Sang halos indi mahusayan ang bais sang mga kaupod, nagpahilabot na lang ang tagbalay: "Sa bana ko ka tama si Ka ___ mga isa gid man ka oras panawon halin sa baryo A pakadto dya."

Gulpi lang sumaligbat si Ka Toray nga nagapamati man gali. "ano nga isa ka oras man?" Medyo pagkataas sang limog. Nagtanga ang tanan kag namati kay Ka Toray kay basi matuod nga may daku gid nga diperensya ang ihatag nga estimate. "isa ka oras kag tunga!!" kag gulpi lang nauntat ang baisay.

Masunod nga hitabo isa naman ka kaupod ang naga-istorya bahin sa tubas sang masa sa ila uma. Hambal ang kaupod, "bati ko Ka, si tay ___ tama ka ayad ang tubas na, lab-ot kuno 30 sako ang malido na!"

Wala'y duga-duga sumaligbat naman si Ka Toray: "Ano nga 30 man?" Sa medyo pasing-al nga tunada: "30 kag tunga!!"

Halin sadto nangin hurubaton na ang pagdugang sang "sang-tunga" basta may ginabaisan nga numero kag bisan dayan si Ka Toray nagapamati. dayon lang lamho sang mal-am kon maunahan sang iban.

* * *

Debate

I sa sang kinaiya ni Ka Toray ang makigdebate ukon makigbais. Kag indi basta-basta magpapyirde labi kon bag-uhanon nga kaupod ang kabais. Bisin wala diri wala didto ang iya mga punto.

Ang ini kinaiya sang kaupod bistado na sang masa kag kon kaisa hungod nila nga ginasunlog ini. Isa sadto ka adlaw samtang ara si Ka Toray sa balay sang masa umagi ang isa ka negosyante sang baroto. Palomar ang ngalan sang negosyante kag taga-banwa.

Bangod taga-banwa kag ara siya sa bukid nagagwa ang iya pagkahambog kag pagkatikalon. Pareho ni Ka Toray palabais man kag paborito nga topiko bahin sa relihiyon kag dugang pa hanggod man it limog kon maghambal.

Sa kinaandan, sumaka si Palomar sa balay sang masa diin ara man si Ka Toray. Bangod nga may edad na kag naka-long pants kag nakapamada pa, kag sekreto nakasukbit ang paltik nga .38, paglaum ni palomar ordinaryo nga sibilyan ang iya kaatubang.

Kag matuod, sa wala magdugay halin sa estorya sang baroto amat-amat nga sumaylo na ini sa relihiyon. Nag-umpisa na wali si palomar nga daw kon sin-o nga otoridad sang bibliya samtang wala man pahuway ang pasiplat sang mga masa kay Ka Toray nga nagahulat nga baison na si Palomar.

Kag sa wala magdugay nag-umpisa ang ginahulat nga debate. Ginamitan ni Ka Toray sang materyalismong dialektiko (MD) si Palomar para pamatud-an nga idealismo ang relihiyon.

Ugaling nagabalos man si Palomar kag daw indi makadusdos ang MD ni Ka Toray.

Kag sa ginalauman, lumawig ang debate; nag-umpisa sang tapos bahaw kag burubuhay tig-irigma na. Ang problema daw maubusan na sang teorya ang kaupod. Masako na ang pagwaog-waog sang liog ni Ka Toray kag ang malain pa kay nagdamo na gid ang masa nga nagapamati kag ara pa abi ang gina-pakyutan ni Ka Toray nga tin-edyer nga dalaga.

Ginapamalhas sila nga duha pero grabe ang pamalhas ni Ka Toray kay kon matabo mahuy-an siya sa masa labi kay geret (ang tin-edyer) nga indi madaog sa debate si Palomar. Ginasugid abi ni Ka Toray nga wala pa sang nakapyirde sa iya sa debate basta topiko sang relihiyon ang ginabaisan.

Sang ulihi may nadumduman nga taktika si ka toray. Samtang nagadusdusanay sila sang punto, daw sa wala lang kuno abi ginhungod niya nga gin-alsa ang iya polo para maglabaw ang pila ka nahot nga bala sa

iya hawak kag dayon takilid nga nagasandiay para makita ni Palomar ang bukol sang sukbit nga .38.

Kag wala siya magsala. Nadeparahan matuod ni Palomar ang luyag niya ipakita. daw gulpi lang binuhusan sang tubig si Palomar; nangluspad kag gulpi nagkanay ang limog kag ang nadulaan tonong ang panghambal. NPA gali ang iya kadebate.

Ang sunod na lamang nga mabungat ni palomar amo ang "tama, husto" kag amat-amat bumalik ang topiko sa baroto.

"Ti man", kumod ni Ka Toray. Wala magdugay naglisensya na si Palomar nga manaog. Deretso nga nanaog nga wala bulubalikid.

Paglayo ni Palomar nagkirinadlaw ang mga masa kag hinambalan si Ka Toray nga: "Tay, kadaya kanimo".

"hungh.." lamho lang ni ka Toray.

* * *

"Pasa hipos, balay sa unhan!"

Bangod kay nangin USAFEE kag gerilya sa panahon sang hapon, wala kuno sang lugar nga indi ni ka toray matultulan sa bukid man kag kapatagan sang border area.

Isa ka bes sadto naghisugot si ka toray kag amang bantiling (isa man sang mga mal-am nga rekrut nga dati katapo sang hmb) nga magbisita sa ila baryo nga ara sa kapatagan sang calinog upod ila mga bata kag hinablos nga ara man sa hangaway.

Ginplanuhan nila ang lakat lakip na ang ruta kag agyan kag kon sin-o ang mangin guide. Nahisugtan sang ila grupo nga isa sang ila bata ang ma-guide apang bangod wala salig, mabaskog nga namatok si ka toray kag sa baylo amo ang nagboluntir nga maggiya.

Nagresulta ini sang baisay kag sang ulihi nanggason na kag nangakig kay kuno wala salig sa iya. Para malikawan ang dugang nga gamo nagpasugot ang mga bata pero nagkasugot nga pabay-an lang ang duha ka mal-am

"Bisan magtalang kita pabay-i lang, lantawon ta". kumod sang mga bataon.

Kag nag-umpisa na ang grupo sang ila lakat.

Bangod ang direksyon nila papatag, kinahanglan nga mag-nightwalking sila. Gani sirom ang umpisa sang lakat nila kag siempre, si ka toray ang guide.

Nagaliktin-likitin gid si ka toray nga nagalakat nga daw sin-o lang nga bataon. Ari karon ang problema. Wala pa isa ka oras nga lakat nagtalang na si ka toray. Segi ang linibot-libot sa isa ka bakulod pero indi makagwa pakadto sa husto nga dalan. Si amang bantiling indi naman makatultol kag pareho ni toray nadula man sa kabilugan nga direksyon. Bilang tim lider ang mandu kay toray "diretsuha lang".

Pagkalipas isa ka oras, namangkot na si ka toray sa kay bantiling, "diin na ta man"? Paglaum nga ara na sila sa kapatagan.

"Ano nga patag man, Acuna pa lang kita"! saligbat sang bata ni bantiling. (ang acuna nga baryo sa intermedya pa kag isa lang ka baryo ang ulot sa natip nga ila ginhalinan).

Wala na makasabat si toray. padayon ang lakat sang grupo kag nagakulurap na ang tani ang mata ni ka toray bangod sang kadulom pero nahuya na mag-atras. Pagkalipas sang pila ka oras nakalab-ot na gid man sila sa kapatagan kag malapit na sa ila baryo.

"Pasa hipos, may balay sa unhan!" Hinali naman nga mandu ni Ka Toray.

Wala nakapugong, dayon sumaligbat ang iya bata: "anu-ano ka imo ka toray man, balay mo na ran, mahipos ka pa!

"Ha, balay ta na!! ". ang nabungat na lamang ni ka toray.

* * *

"kitaay lang 'ta sa baryo!"

Natabuan nga nag-ululupod ang tatlo ka mal-am halin sa isa ka baryo (Daan Sur) pakadto sa katambi nga baryo (natip).

Bangod sang ila daan nga rekord, ining tatlo ka mal-am may ginasugid nga abilidad kon paghibalo lang sang tereyn ang pagahambalan.

Si ka Toray nagasugid bilang sadto katapo sang

USAFEE kag gerilyero. Si ka Bulkan dati nga katapo sang HMB kag tumandok sang Calinog. Samtang si ka Teryo nangin gerilyero man kag mangtas nga mangangayam.

Sang primero matalunsay ang panglakaton sang tatlo apang pag-abot sa isa ka krosing diri nag-umpisa ang problema.

Nagliko si ka Teryo nga amo ang *guide*.

"Diin ka maagi ka man?, dya lang, laktod diya". Ginkwestyon nga may suhestyon si ka Toray.

"Indi!" balos ni Teryo. "Mas laktod dya, kapila takon kaagi dya kadya."

"Maliko d'yang dalan nyo kang toray kag kang teryo, d'ya tana ha!" Saligbat pa gid si ka Bulkan nga may paghikay kay may lain pa gid gali nga naman-an nga dalan.

Nagdugay na gid ang diskusyon sang tatlo kay ang isa may iya nga ginasugid nga mayad nga dalan. Wala gid sila mahusayi kag wala sang mapaiway.

"Burulagay na lang ta; kitaay lang ta sa baryo. Lantawon 'ta kon sin-o mauna to". Ang nangin disisyon sang tatlo ka mal-am.

Mansig-liko lang sila sa andang naman-an nga dalan kag didto na lang sila nagtarabuay sa natip.

Ugaling wala na nabal-an kon sin-o ang may mayad nga dalan.

* * *

"Tungkad ko na'y linaw mo!"

May pagkatingala ang kakolektibo ni ka Amang ngaa sa masami didto ini nagabase sa balay nanday Modi kag masami man nagatulog didto.

Si Amang Bantiling may asawa pero bangod nga indi makasarang sa kabukiran, nagbalik sa ila baryo. Gani talagsa lang nagakitaay si Amang kag si Ka Amalia nga asawa niya.

Si Modi naman dalaga, mga 25 ang edad, bag-ong halin sa Manila, maputi, permi nagasuksok sang *shorts* kag malaba sang buhok.

Sa istandard sang uma makabig na nga mahal ang bili sang dalaga. Mabaskog ang duda sang iya

kakolektibo nga may lain nga aktibidad si Amang. Dugang pa, permi pahinado ang buhok ni Amang kag kon mag-atubangay sila ni Modi wala patay ang pahuloy-huloy sang iya mata.

"Daw indi ini maayo ang hulag ni Amang haw, duda gid ako." hambal sang isa niya ka kakolektibo.

Gindesisyunan sang kolektibo nga prangkahon si Amang.

"Wala takon ka ah," sabat niya, "wala tana it basehan ang inyo duda. Kon permi takon day Modi bangod sa pagpulitika pa sa masa." Preparado si Amang. Pero nagapasiri siya sang iya mata kag indi makatulok sang tadlong. Bangod nga wala sang bastante nga datos indi maduso ang duda sang kakolektibo ni Amang.

Apang sa ano nga kadimalason ni Amang, nawigit niya ang *draft* sang sulat niya kay Modi kag nakuha pa sang kaupod. Siempre binasa sang kaupod ang iya sulat kag may dinalan didto nga tama ka makahulugan nga nagahambal "natungkad ko na'y linaw mo". Liwat ginkompronta sang iya kakolektibo si Amang. Mamalibad pa tani siya apang ginpakita sa iya ang iya sulat.

"Ano ang buot silingon sang natungkad ko na'y linaw mo?" Pamangkot sang kaupod.

Nakorner si Amang, wala siya maglaum nga nakuha gali ang iya sulat. Nagakudog-kudog ang iya bigote kag wala nagatulok sa kaupod nga nagsabat :

"Ti amo na eh, natungkad ko nay linaw na".

"Athaga abi ka". Pasikto pa gid sang kaupod.

"Ti amo na eh, natabo na kami ni Modi". Maathag nga deklarasyon ni amang.

Nadisiplina si Amang bangod sang pagmitir sang linaw nga buko't ana.

* * *

Ginatago-tago nga abilidad

Kon may abilidad ang iban nga mal-am si Amang may ara man nga ginatago-tago. Indi lang ini abilidad kundi *sideline* pa labi sa panahon nga dugay na indi makahigop sang sabaw sang mus-an nga manok ang mal-am.

Isa ka adlaw sina, updanay kami ni Amang sa balay sang masa sang may nag-abot nga babae kag ginapangita si Amang. Dugay nga naghutik-hutik ini kay Amang kag wala magdugay naglakat man ini.

Nanghimos si Amang kag naglisensya nga may kadtuan.

"Diin ka makadto ka?" Pamangkot ko.

"Ditolang 'day _____. Nagabalatian kuno ang agot niya, buligan ta anay." Sabat niya samtang segi ang panghimos sang iya karidaw-an.

"Maupod ko ah." Dayon ko man bungkaras kag ginkuha ang akon pusil.

Pag-abot namon sa balay, hapon na kag nagahulat na ang masa. Diretso dayon si Amang sa kuwarto sa diin may nagamasakit nga bata. Ginbukad ang iya kahita kag nakita ko ang isa ka metal nga kuarta nga isa ka diyos sentimo.

Nag-order sang isa ka pinggan kag umpisa na ang ritwal ni Amang. Diri ko lang nahangpan nga ang kadto gali namon amo ang pangabularyo ni Amang.

Pinatiyog ni Amang ang metal kag kuno abi nagamuro-muro kag nagapiyong-piyong ang mata samtang ginahikap ang ulo sang bata. Dugay-dugay napatindog ni Amang ang diyos sentimo. Senyales gali ini nga kuno may nag-abot na nga ispiritu nga magabulong sa balati-anon.

Matapos ang pila ka gutlo sang pagmuro-muro nagtindog na si Amang kag dugay-dugay nangagda na ang masa nga mag-iyapon.

Abaw, mus-an nga manok ang amon dapli kag nagalatab-latab ang sabaw sa katambukon sang manok.

Dayon namon higop kag pagkatapos kaon husto lang isandig namon nga duha ang kabusugon. Gab-i na kami nagpauli. ginsuknaan ko si Amang sang iya ginhimo.

"Hipos lang!" hambal ni amang. "kinahanglang na ta man kaldo kon kaisa." saray Amang.

* * *

Firing pin, gin-islan lansang

Si amang Villa isa man sang nagpultaym nga mal-am nga may kaugalingon man nga kamaritan. Lain ang abilidad sini. May pagkapanday-pandayon siya kag permi nagaeksperimento sang iya pusil. Gani halos wala untat ang kuti sang iya pusil, pugakhang man ukon shotgun.

Isa ka adlaw bangod wala obrahon, na-tripingan niya nga dismantulon ang iya bag-ong isyu nga shotgun. Sa segi busisi sang iya pusil nadiparahan niya ang *firing pin* sang shotgun nga daw malip-ot kuno. Bangod malip-ot nagduda nga indi ini makapalupok. Para maseguro nga maglupok kinahanglan nga malaba ini. Kumuha sang martilyo kag pinukpok ini.

Sa sobra nga pukpok, adyos nautod! Kinulbaan karon si amang Villa. Pat-od nga sawayon gid siya sang ila CO. Para indi madakpan kinahanglan mahimuan niya pamaagi paano mailisan ang nautod nga *firing pin*. Kumuha siya sang lansang kag gin-utihan nga pulpugon ini tubtub pareho na ini kalaba sang nasamad nga *firing pin*. Siempre naulian niya *firing pin* bisan lansang ang ginbulos kag salig gid si amang Villa nga malupok ini. si Amang Villa pa!

Sunod nga semana isa si Amang Villa sa napilian sa gintukod nga *strike force* bangod sang iya ihibalo sa tereyn. Siya man ang gintumod nga giya sang yunit.

Wala magdugay may natumod na sila nga target banatan. Isa ka bes sadto dapat maka-ambus pusisyon sila antes makaagi ang kaaway. Para nga gilayon makaabot sa *killing zone* naglaktod ang yunit sa isa ka maligwin nga alagyan. Lipod sa ila ihibalo diri man gali maagi ang kaaway bangod ini man kuno ang pinaka-*safety* nga alagyan.

Naglakat na nga nagadali-dali ang *strike force*. Wala madugayan naghilikibot gid sila sa dalan. Sa isa

ka likuan nagtalabuay gid sila. Bangod alerto, una nakita ni amang Villa ang kaaway. Dayon pitik sang iya shotgun nga nagapaniguro nga mahuray-ad gid ang kontra!

Apang sa baylo nga lupok sang pusil, isa lang ka "tik" ang iya nabatian. Grabe ang kulba sang CFDF nga first man. Liwat hinaplos kag pinitik ni Amang ang iya shotgun pero "tik" man gihapon ang iya nabatian. Diri namarasman ang CHDF kag pinaburutan si Amang. Pero maabtik man ang mal-am kay dayon likday kag hapa.

Nag-umpisa ang indi maghilibati nga linupok sa duha ka bahin kag sang ulihi mansig-atras na lang sila kag ang panguntra.

Sa pagtasa, nalab-utan ang pamangkot ngaa wala maglupok ang pusil ni Amang nga tani nakuha nila ang inisyatiba kag posible napatyan gid ang kaaway. Wala na makabalibad ang panday. "Ano abi, Ka, kay lansang ang *firing pin* sang akon shotgun."

"Ano?" halos dulungan nga saligbat sang tanan kag siempre ang masunod amo ang grabe nga sermon.

* * *

Palupok granada sa linaw agud makakuha balanak

Kinaandan na nga kon tingadlaw manabaw kag masinaw ang tubig sa suba sang Pan-ay. Ang suba sang pan-ay amo ang pinakadaku nga suba sa probinsya sang Capiz. Amo ini ang panahon nga nagasinambunot lang ang pagpanikop sang masa, pailaya kag pailawod, labi ang isda nga balanak nga ginakabig isa sang pinakamarimis nga isda maluwas sa sili.

Naandan na ni amang Villa ang amo sini nga gawi sang masa kag sa kada inug-abot sang tingadlaw may ginhandang na ini nga pamaagi paano makasikop sang balanak kag makapayaw-ayaw kaon.

Ano ini? Gali sa subong may ginatago-tago ini nga isa ka daan nga kakaw nga granada nga tuyo palukpon sa isa ka linaw nga iya ginatulutandaan. Antes sang iskedyul sang iya pagpalupok halos tanan

nga masa sa ila konsol erya nakahibalo na sang iya plano bangod wala pahuway man nga propaganda niya bahin sini.

Nag-abot ang adlaw sang plano ni amang villa. Aga pa nagapanong lang ang mga masa sa nasambit nga linaw nga may mga dala na nga suludlan. Wala madugay nag-abot man si amang upod ang anak nga si ka dick. Pila ka pagpanamyaw sa masa kag pagtantya sang linaw nga habuyan granada ginhanda na ni amang ang balon-balon nga kakaw.

Wala magdugay nagsenyas na si amang nga ihaboy na ang granada. Medyo nag-atras ang mga masa kag ang tanan nagatulok kay amang nga nagahawat-hawat ang mga pagginhawa. May balanak ukon wala nasandig ini sa ginahaboy ni amang. dayon gabot sang pin sang ginatuktok na nga granada kag ginsigo sa tunga gid sang linaw sa diin didto gid kuno nagapanong ang mga malabutkon kag matambok nga mga balanak.

Dayon kuob sang tanan pati si amang. Apang pila ka segundo nga inuglupok tani sang granada wala sang nabatian ang tanan ukon bisan bula lang nga naghalin sa idalom.

Sa kadimalas wala maglupok ang granada! nagkinadlaw ang masa kag ang iban may dala nga sunlog kag pagkumod kay ti indi makakaon balanak.

Binalhas si amang sang alang-alang kag sa pagtantya nga daw mahuy-an siya kag mapaslawan nga makakaon sang balanak, dayon liso kay ka dick kag kinuha ang granada sini. Siempre indi si dick kay wala ini sa kasugot pero ginamitan sang pyudal nga poder. kag nakuha gid ni amang ang granada.

Dayon haboy liwat. Siempre wala paltos nga naglupok ang granada. Nagatimbuok ang tubig kag wala madugay makita na ang patay kag lalong nga balanak nga nagasimpon sa bula.

Nagahinugyaw ang mga masa kag malatalinga ngiris ni amang kay wala mahuy-an sa masa kag pat-od seguridad makakaon na it balanak. Ang problema paano ipaathag sa mga kaupod nga pinalupok niya ang granada ni ka dick nga wala sa kasugot.

Masunod nga adlaw aga pa, binulaga ang mga kaupod sa kampo sang isa ka sako nga balanak dala ni amang villa. Matambok pa abi kag daw malabutkon. Siempre naghinugyaw ang mga kaupod sa kalipay kay

tama kanami sang ila dapli.

Malatalinga man ngiris sang ila sqd lider nga si ka rod. Wala pahuway dayaw nila kay amang villa. Segi man tikal ni amang pero daw indi man mapahamtang. kag nag-abot ang pamahaw. halos indi mabugto ang timo sang mga kaupod; hamakon mo balanak kag bisaya sa pamahaw.

Ari na karon. Samtang nagakaon nalab-utan na paano ginpalupok ang granada. "ti 'Mang napuslan ta pa ang tuktukon nga kakaw no?" hambal ni ka rod nga nagakulukadlaw nga nagapanamit sa balanak.

Dugay makasabat si amang. "Amo gani ka eh! Ginhaboy ko ang kakaw pero palpak gali!" gulpi naghipos ang tanan.

"Ti paano mo nakuha mga balanak nga dya?" dugay liwat makasabat ang amang. "Para indi kita maruya kag pati masa, ginkuha ko ang granada ni ka Dick kag amo ang ginhaboy ko eh!"

"Ano?" tiyabaw ni ka rod nga gamayan lang masalim-ukan.

"Ang isa kag ali-ali ta nga granada pinalupok mo pa?"

"Ti daw! amo to kaina nga pabuot-buot ni amang Villa laban-laban may sala do man!" muno ni ka Vencer.

* * *

Nasonar ang lugar, 3 tuig na nagligad

Tuig 1976 ukon 1977, may kampanya militar nga ginlunsar ang bhb sa border area kag isa sang prinsipal nga target amo si porping cataluna nga isa sang pinakamasupog kag damo na utang nga dugo sa rebolusyonaryong hublag.

Isa si amang villa sa may ihibalo sang lugar nga pwede lunsaran sang ambus. Gani siya ang ginhimo nga g2 kag guide sa pagkadto sang strike force sa nasambit nga pusisyonan sang ambus. Bangod kadam-an sang strike force kulang ihibalo sa lugar sang ambush site, halos nagsalig kay amang villa sa datos nga ginahatag niya kag halin diri sa paghimo sang plano.

Wala magdugay nahim-os ang plano. Natumod ang

pinakamaayo nga killing zone nga masami ginaagyan ni porping. Bangod sa intermedya na nga bahin ang ambush site kag manabaw pa ang hilikuton pangmasa dapat gab-i makaabot ang pwersa kag pagkaaga makapwesto na.

Umpisa na sang implementasyon.

Pagkaserom umpisa na nag-move-out ang 12-man nga strike force. Bangod tuman ka dulom kag mga pil-as pa ang ginapang-agyan, mga tungang gab-i na nakaabot ang bilog nga pwersa sa ambush site.

Tama kakapoy ang tanan. Wala magdugay nag-tsekyar na ang CO sang plastaran sang pwersa. Pagbalik sang CO naglibog ang iya ulo kon diin iplastar ang pwersa kay ang gintumod ni amang nga plastaran matuod malapit sa karsada pero pulos haraban kag ang cover lang amo ang manipis kag pilang bato nga amorsikos kag malapit pa sa balay ni porping.

Malayo pa ang tawo kitaon ka na labi kon may magpaharab nga bakero. Wala na ang ginahambal ni amang nga mga kahoy kag udyong nga pwede mapalipdan bisan maghimo pa sang foxhole.

Pinatawag si amang kag liwat ginverify kon amo gid ini ang lugar nga ginatumod niya.

" 'Mang, amo gid bala ini ang lugar nga buot mo silingon?"

"Huo!" Sabat man ni amang nga nagakalot sang iya ulo.

"Ti nga-a wala sang mga kahoy kag mga udyong don?"

Liwat nga pamangkot sang CO. "Sang una rabong na doon

mo!" Muno ni Amang Villa.

Naglibog ang ulo sang CO kag liwat namangkot: "Nga-a san-o pa timo nakahalin dya haw?"

Mahinay ang sabat ni Amang: "mga 3 na ka tuig Ka..."

* * *

Lisik

uig 1979 sadto kag masako ang konsolidasyon nga mga aktibidad sang AYP (armadong yunit pangpropaganda)

Tnga ginatapuan nanday ka Vencer. si ka Vencer ang *political guide* kag si ka rod ang *squad leader*.

Isa sang aktibidad nila amo ang pagpulong sang kp-kababaihan kag paghatag sang edukasyon pangmasa. Nag-abot ang iskedyul sang ila pulong. Ara ang tanan nga katapuan sang KPB (Komite Pang-organisa sang Kababainhan) nga may balon nga malam-on kag medikol (ayhan para tomaron kon magsakit ang ulo sa pagtuon).

Kag nag-umpisa na ang pulong.

Gin-una ang pagtuon. Si ka Vencer ang nagpamuno sang isa ka topiko samtang ara man si ka Rod nga nagahulat sang iya huray. Matutom nga nagapamati ang mga katapuan sang KPB pero sang ara na sa tunga-tunga sang topiko hinali lang nadiparahan ni ka Rod nga daw wala na nagapamati ang tumuluon kag sa baylo nagakinuhitay kag nagasagad sang yuhom.

Daw sa makadlaw man kag daw sa indi.

Nagtungkaaw si ka Rod kag naningad-tingad. "pat-od may kamalamalahan gid dya". Pensar sang kaupod.

Dayon tulok sa tumuluon kag dayon kay ka Vencer nga nagalumpiga sa salog. Nagtulok sa guya sini dayon sa idalom sini sang hinali may nadipararahan siya.

"Oh indi!" pensar niya.

Ang mata nakasentro sa lagak kag iya sang manangete nga shorts ni ka Vencer. Sa kilid sini may nagalisik. Owa't liwan don; lisik gid tana ran! Kongklusyon ni ka Rod. Dayon turasok kay ka vincer.

"Vens ano tana da ha?" Kag mag-utoy kadlaw.

Nagduko man dayon si ka vincer kag lisik gid man. Kag daw sa wala lang, naggios gamay kag pinindot pasulod ang lisik. Samtang padayon ang lecture nga daw wala lang sang natabo.

Amo pa lang kag maka-utoy-utoy kadlaw ang kababaihan.

* * *

Uba short, nadala pati brief

Maulanon ang panahon gani masami basa ang mga kaupod sa pagsaylo-saylo. Isa ka bes basa gid ang bilog nga yunit day ka Rod. Pag-abot sa balay sang masa dayon ilis sang mga kaupod para indi malamigan kag makapahuway.

Bangod bilog nga lawas ang basa, tanan nga bayo dapat ubahon gid. si ka Rod nag-ilis man kag bangod nagadali wala duga-duga ginulpi us-os ang shorts sini. Ano nga dimalas nga nadala pati brief kag tubtub gid ini sa tuhod. Pigado na gali garter sang brief niya.

"Yawa!" Bungat ni ka Rod dungan talikod pero naglabaw na .

"Hoy!" Tiyabaw ni ka Delia (asawa niya) kag dayon man suportra paagi sa pagtabon sang lawas sang bana. Ano pa kundi utoy-utoy ang kaupod sa sulod sang balay.

"Maayo lang kay maayo treyning sa karate ni "toto euod" (nabudlayan magpronunsyar ang iya asawa sang "Rod"), kon indi plantada gid daad ba!" hambal sang iban.

* * *

Testing sa badyang kon pwede makaon

Kon kakulangan sang pagkaon ang pagahambalan isa na diri ang binukid sang border erya sang Capiz, Aklan kag Iloilo. Kinaandan na diri ang malawig nga tiggulutom pagkatapos sang tig-alani sa kaingin.

Amo nga may panahon diri nga ang mga kaupod nag-eksperimento sang mga talamnon ukon pamaagi para may makaon. Isa na ang mga dalagku nga unod sang badyang. Ginpanitan kag gin-umpisahan laga. Madamo sang kaupod ang nagabantay, nagahulat. Hamak mo kon positibo ang eksperimento indi mabatas nga pagkaon ang sa palibot kay damo badyang bisan diin lang kag katambok pa!

Alas 9 sang aga umpisa na sang laga kag pagka- alas 12 sang udto, ginhaw-as ang isa ka bilog para tilawan. Si ka goring gid ang nagamanihar kag

manugtilaw.

Una nga tilaw. nagayuhom-yuhom kag kalmado. Nagpiknit gamay ang kaupod sa nagahining-hining kag naga-aso-aso pa nga unod sang badyang samtang ang tanan naganganga, nagatulok.

Hupps! gindilap-dilapan gamay pero gulpi nanupla!

"Ti?" pamangkot sang tanan.

Nagalungo pero malagday kag daw wala lang nga nagsabat si ka Goring.

"Kulang pa sa laga ka!"

Alas tres sang hapon liwat nga ginhaw-as ang isa ka unod, nagpiknit liwat kag gindila-dilaan. tanan liwat nagabantay. kag lumuta ang malagday pero, malas-ay nga kadlaw ni ka goring;

"Indi gid makaon ka! he-he-he!" dayon ula sang kaldero. kag nagaligid-ligid ang mga dalagku kag mala-batiis nga unod sang badyang nga makatol gihapon.

* * *

Hibiay kay Kaupod masaylo na, pagkasunod semana balik man sa erya

Mga tuig 1981-82, madamo sang mga kadre sa mga pangteritoryo nga komite ang ginpanghugot para sa bag-ong hilikuton halin sa border erya

Isa na diri si ka Goring. Ang bati-bati nga paghalin niya sa paghalin sang hilikuton, ginkasubo gid sang mga kaupod kag masa.

"Pat-od madugay gid makabalik kag hidlawon gid kita sa kaupod pareho sang natabo sa mga kaupod nga ginsaylo na sang hilikuton." hambal nila.

Adlaw na sang 'farewell party' para kay ka goring.

Madamo sang mga kaupod kag masa ang nagtambong. Naghiwat sang programa bilang pamaalam sa iya. Apang ang pinaka-*high-light* amo ang panatugon-tugon sa iya kon diin man siya makatupa.

Madamo sang hibi-ay kag ang iban nagataramos ang luha. Hamakon mo bayaan ka na sang kaupod nga madugay kamo nag-updanay sa kabuhi kag kamatayon nga

paghimakas. Indi lang ang bayaan ang nagahibi pati man si ka goring nagapilisguon man.

Natapos ang 'farewell party' nga puno sang kasubo kag hibi-ay.

Kag naglakat na si ka Goring nga mabug-at man ang balatyagon.

Pagkalipas sang isa ka semana nagapulog gid ang komiteng distrito may nagpahibalo nga may nag-abot nga istap sang isa ka organo nga maga-integrar sa teritoryo kag kinahanglan nga mag-istorya anay sa komite.

Gilayon gin-areglo ang pagsulod sang nag-abot kag naghanda ang komite. Hamakon mo halin sa istap sang mataas nga organo? Ano ayhan ang tuyo niya?

"Kinahanglan handa man kita." Kasugot sang komite. Wala madugay nag-abot ang istap. apang amo ang kakibot sang tanan nga ang bumulaga sa ila amo si ka goring nga nagangisi-ngisi pa. siya gali ang istap nga maintegrar kag sa estilo ni ka goring mahinay kag malagnay naghambal ini.

"He! he! he! Dumdom nyo kon sin-o gid no! Diri ang una ko nga integrahan."

Nagkinadlaw ang tanan pero ang isa ka kaupod nagtiyabaw nga naghambal.

"Yogs Goring, hamak mo kanugon sang luha ko, bal-an ko lang nga diri man lang gali ikaw mabalik tani wala ko gin-uyang luha ko."

"Ti anhon ta abi ina." Segi gihapon kadlaw ni Ka Goring nga naisahan niya gid ang mga kaupod.

* * *

Plate number sa dughan

Nagapaathag ang Kaupod sa mga masa:

"Indi kita magkahadlok sa mga militar, dapat atubangon naton sila. Ano man nag ila kahalitan, kinahanglan makuha naton ang datus kag ireklamo sila..."

Ako, indi ko 'ya maglikaw sa арми, ah!" Tugda sang isa ka mangunguma.

"Pisa-pisahon lang niya ako sang imbestiga, hambalon gid nga - ay, sir, kalma ka, kuhaon ko gani

ang *plate number* mo sa dughan mo kag ireport sa opisyal...”

Matapos miting, gindapit sang kaupod ang mangunguma kag ginhatagan pa gid sang dugang nga paathag.

* * *

“Tatlo ka ismo”: Luzon, Bisayas kag Mindanao

Sa isa ka tinipon-tipon sa baryo, may isa ka pumuluyo ang nagpamulong-pulong sina nga gab-I nga may okasyon :

“Mga kasimaryo, indi dapat kita magkahadlok, magpakaisog kita,” nagalagpok ang iya tingog sa *karaoke*.

“Batuan naton ang tatlo ka ismo,” padayon niya, “ kag ini amo ang Luzon, Bisayas kag Mindanao.”

Nakayuhom ako bisan indi husto. Man, tama-tama gid, buwas mahatag kami sang pagtuon sa ila sa MKKRP kag athagon namon ini.

* * *

“Taktikal Ares Ka!”

May isa ka taktikal nga opensiba (TO) nga ginlunsar sadto ang BHB. Sa tuyo nga sorpresahon ang kaaway, nagpakuno-kuno sila nga mataas nga opisyal.

Pag-abot sa target, nagsinggit ang isa ka kaupod:

“*Taktikal Ares ka!*” Ayhan nalipat sa husto nga ihambal niya.

Nakibot ang katapu nga PNP kag nakahalata nga indi na ini amo.

Pero nadayon kag daog gihapon ang TO.

* * *

Sarapyot kag rekamento

Sadtong wala pa nasilutan sang BHB si Freddie alyas "Bulag" nga masupog nga CAFGU sa Tapaz, may hitabo nga gintipon niya ang mga pumuluyo sa partikular nga baryo.

"Sin-o man sa inyo ang makaagaw sang sarapyot kag rekamento halin sa NPA kag mahatag sa amon, may premyo kamo nga batunon... bale hatagan kamo namon sang balor dos syentos pesos, maathag? Bale apat gid ka singkwenta..." Pangumbinse ni Freddie "Bulag."

Naglibog ang ulo sang mga pumuluyo kon ano nga sarapyot kag rekamento ang ginangasal niya. Ulihi na lang nila nahibal-an nga *parachute* nga duyan kag *dokumento* gali.

Wala nagpatiplang ang mga pumuluyo sa "apat gid ka singkwenta!"

* * *

Pabakal sibir

"Tay, may ipabakal kami: tatlo ka utod nga habon-labada, bisan ano lang ang ngalan; isa ka habon pangpaligo, kag isa ka sibir..."

Tugon sang Kaupod sa masa nga manugpaninda.

"Kamag-an man lang sina, Ka, wala problema, ah!"
Ginhatag sa iya ang kwarta.

Sang hapon nagbalik ang nagpamakal kag ginpasa sa mga Kaupod ang ginpangtugon.

"Diin na ang *face towel* ko man? Wala nabakal?"

"Ano ang tugon mo, haw?"

"Sibir gani."

"Ti, Ari ang *seven* mo, pang-ispray sa ulod!"

* * *

Kaldero nga may "tatlo ka salmon ang sulod"

"Nay, maninda ka na gid man, mapabakal abi kami sang kaldero nga may sulod nga bale tatlo ka salmon, agas nga tatlo ka lipid,

habon-labada nga isa ka bareta?" Tugon sang Kaupod.

"Pwede gid eh, kahapos sini!"

Pagkahapon.

"Wala mabakal ang habon kag agas?" Muno sang FLO sang yunit. "Kulang kuno ang aton kwarta."

"Usisaa abi sang maayo..."

Ginbuksan ang kaldero, may tatlo ka delata nga salmon gid man nga sulod.

"Amo ini siguro nga nagkulang ang kwarta kay may tatlo ka salmon pa nga ginbakal.

Kulang ang paathag. Ginsudlan sang nagpamakal sang tatlo ka salmon ang kaldero, imbes ang buot hambalon, tatlo ka salmon sang bugas kon tig-angan ang kaldero.

* * *

Wala kabakal sapatos kay pulos walis

May isa kami sadto ka teknikal istap nga nagkadto sa syudad. Matapos nga makalibot-libot, amat-amat nga may kumpanya na siya sa paglibot nga mag-isahanon nga indi magtalang sa pagbalik sa temporaryo ginapulian nga balay.

Isa ka bes naglisensya siya nga magbakal sang tennis kag naglakas sang mga alas nuybe sang aga matapos tugtan.

"Ngaa wala pa nakaabot si Ka Raffy, man?" Muno ni Ka Sana. "Alas dos na ini sang hapon, ah? Basi nagtalang?"

"Araw na," sabat ni Ka Philip, "isa gid lang ka ruta sang salakyan ang bantayan niya... Pwede man siya mag-taxi kon maalangan!"

Wala magdugay, nag-abot si Ka Raffy. Nagahungaw na ang iya tingog kag medyo nagapalangluspud na.

"Ti, ano, nakabakal ka gid man sang tennis, diin na?" Pamangkot ni Ka Philip.

"Huh, wala!" Sabat niya samtang nagapamukas na sang kaldero sa pagpanyaga.

"Ngaa haw? Kadugay sa imo nakabalik, wala ka may napilian?"

"Nalibot ko na ang bilog nga syudad, ano ang

pagbakal k okay puro man lang to walis-tiil ang nadisple?"

* * *

Nalipat magsuksok *long pants*

May nasasaryan nga kaupod sa iya pag-anak sa isa ka ospital. May isa man ka kaupod nga lalaki nga nagabulig sa pagbantay.

Isa ka bes, ginlihog siya nga magdul-ong sang mga kinahanglanon sa ospital bangud masako ang iban nga kaupod sa ila mga hilikuton.

"Ikaw na ang bahala, ha? Kinahanglan aga ka pa," bilin ni Ka Philip. Mauna na siya lakat.

Nag-ilis naman ang ginlihog nga kaupod. Matapos nga makapaligo, nagsuksok sang iya *short pants* nga ugut kag pangbalay gid lang, sunod ang medias, dayon ang long sleeve. May porma ang kaupod, ala-John Travolta, hambal sang iban nga pamatan-on. *Excited* sa ginpahulam sa iya nga *walkman*, dayon niya sini suksok sa kiliran kag ginplastar ang *earphone* sa talinga. Umpisa nga nagsabay ang paghulag sang uya ulo nga nagasaot abi kag nagasunod sa tempo sang musika. Dayon man niya suksok sang panit nga sapatos.

Komo nagadali, dayon niya gwa kag magbantay sang traysikel paggwa sa temporaryo ginadayunan nga balay kag magbantay sang dyip.

Malapit na siya sa ospital, nabatyagan niya nga mabugnaw ang batiis.

"Ano, nalipat ka kaina magdelargo?" Nagakadlaw nga pamangkot ni Ka Philip sang nahibal-an ang natabo.

"Ano 'to ang itsura mo man?"

"Natingala gani ko kaina ngaa daw naham-ot ang mga istudyante magtulok sa akon!"

* * *

Suksok antipara nga indi iya Gamayan lang madisgrasya

May panahon nga ginpangabay si Ka Raffy nga maggawad sang antipara sa isa ka optical clinic. Ginsuksok niya ini kag maggwa sa klinika. Adios ta, naglain ang panulukan niya bangud de-grado ang antipara kag gamayan na lang mabungguan sang dyip.

"Ngaa ginsuksok mo gid haw?" Pamangkot sa iya sang makaabot na sa balay.

"Ah, akon-akon man lang ato kay siling ko sa babaye, akon ato antipara!"

* * *

Muriatic acid, bulong sa bun-i

May Kaupod nga natubuan sang bun-I ayon gid sa buli niya. Ginbaklan siya sa salicylic acid agud mabulong. Pero wala pa nag-ayad.

Isa ka bes, pagsulod niya sa CR, nakita niya ang isa ka suludlan nga panas na ang bahin sang ngalan. "...*tic acid*" lang ang makita.

Nakibot si Ka Philip sang hinali lang naglinagapok sa sulod sang CR, nga angay sang may nagailinaway sa sulod.

"Huuuh, heeehhh, swssshh...grabeeee!" Pusnga ni Ka Raffy nga gulpi lang naggwa sa CR kag nagatakingking.

"Sin-o ang kaengkwentro mo sa CR nga naglinagapok gid haw?" Si Ka Philip nga nagpalapit agud magtsekyar sang gahud.

Ugaling nakita niya si Ka Raffy nga nagapanguyab kag nagabaka-baka. Naka-brief lang siya.

"Ginbulong ko ang akon buli..."

"Ti, wala ka man nagaamo sina sang nagligad..."

"Gani man, ugaling, inang sa banyo ang ginbutang kay daw amo man ina!"

"Hoy, ano man, muriatic acid ina dira!"

Indi bale, nag-ayo gid man ang iya balatian sa panit.

Nagkulurinot gani ang iya brief, *fungus* pa ang indi matapna?" Hambal ni Ka Philip.

* * *

Sang kamot hawiran, agud di magliso-liso ang electric fan

Mainit ang syudad, gani gusto ni Ka Raffy --nga anad sang mabugnaw nga uma--nga magpermanente ang pokus sang electric fan sa iya samtang matulog na tani.

Natingala si Ka Philip ngaa ngaa nagalagtok-lagtok ang huni sang bentilador. Ano man nagabunggo sa dingding?

Naggwa siya. Nakita niya si Ka Raffy nga nagakayaon sa folding bed ka gang duha ka kamot nagahawid sa bibig sang bentilador agud indi ini magliso-liso.

Gintudluan na siya sang kaupod kon paano himuon. Nakatulog gid man si Ka Raffy.

* * *

Kape kag kalamay, may ara Termos diin? Daw wala!

Sa balay sang kaalyado. Ari Ka, ang kape, cream kag kalamay. Ara naman ang ininit sa termos. Kamo na lang timpla sang inyo masahuan," siling sang kaalyado. "Aregluhon ko lang anay ang bisita ko sa idalom, maistorya kita dayon."

Nagpanaog na ang kaalyado. Nagtulukay ang mga Kaupod. Paano magkuha sang ininit sa termos kay daw

wala man diri ang termos?

Mation-tion, nagbalik na ang kaalyado.

"Ti, nakapangape na kamo?"

"Karon lang Noy, ah!" Madasig nga sabat sang duha. Pero kaina pa tani nila gusto magpangape.

Nagtimpla ang kaalyado sang iya kape sa tasa. Didto lang natukiban sang kaupod paano gamiton ang electric airport.

Nagdungan na lang sila sa pagpangape.

* * *

Amumuklid, indi uhong Indi luy-a, kundi lampuyang

May bag-ong saka halin sa syudad nga kaupod sa pagpultaym sa BHB. Nagtipon siya sang mga ginapatihan niya nga uhong kag luy-a. Kalipay gid niya nga ginpresentar sa iban nga kaupod.

"Indi naton ini Ka pagtulahon," hambal sang kaupod nga FLO sang yunit.

"Ti, ini man ang ginkaon namon sang mag-integrar ko sang una sa sona..."

"Magalingin karon ang ulo naton sini, mahilo kita, ini ang ginatawag nga amumuklid."

"Ay, sori..."

"Kag ini," sugpon sang FLO, indi luy-a, kundi lampuyang."

Gintandaan sang kaupod ang tudlo sang FLO.

* * *

Rodyer un-tat, ti untat, eh!

"Brek, brek!"

"Come in, breaker, callsign?"

"Red istar, Red istar..."

"Roger on dat...kopi!"

Gulpe lang nabugto ang linya. Natingala ang operator sang base radio.

Nagkitaay sila.

"Ngaa nag-untat ka sang pagtawganay naton haw?"

Pamangkot sang operator.

"Ti siling mo, *rodyer un-tat*, kundi untat man ko eh," ang sabat.

Gintudluan na lang siya sang Kaupod sang gusto hambalon.

* * *

Kilala si Reagan

Nagaoperasyon ang armi sang mag-imbetiga sila kay Totoy, isa ka bata.

"Kilala mo 'To si Reagan?" Ginapangita sang armi si Ka Reagan.

"Huod eh!" Madasig nga sabat ni Totoy.

Nagtulukay ang mga armi, dayon nila dakop sang kahigayunan nga makakuha sang impormasyon.

"Ti diin na siya? Nakalabay man siya diri?"

"Huod eh, didto siya dampi sa may bato..." Tudlo man sang bata.

Madasig pa sa alas kwatro nga tren nga nagmaniobra ang mga armi agud likupan ang daku nga bato nga nahamtangan ni Reagan.

Nadakpan nila si Reagan, nagaluko sa duta.

Reagan man galin ang ngalan sang idu sang kaingud nga balay nanday Totoy.

* * *

GENTLEMEN – kasilyas sang mga lalaki

LADIES – kasilyas sang mga babae

Maukod nga kaupod si Ka Erwin sa pagtuon. Handum pa niya nga makatuon sang pagtransleyt sang Pilipino kag Englis pa-hiligaynon.

Daku na ang iya pag-uswag bangud sang pagpultaym na lang niya sa hangaway kag makahibalo magbasa, sulay kag magsuma bangud wala kag malayo ang iskwelahan sa ila baryo.

Kinahanglan pa niya ang dugang nga pag-ubay. Nasapwan sa iya nutbuk ang ginhimo nga glosaryo nga may lista sang pareho sa masunod:

GENTLEMEN – kasilyas sang mga lalaki

LADIES - kasilyas sang mga babae
LOVE - pagtatalik

* * *

Di magkaon sang pila ka adlaw Epekto sang pitik-mingaw

“**A**no gid ang problema mo, Ka haw?” Malawig na nga kumbinse ni Ka Erlan sa kaupod nga medyo nagahipos kag wala na nagakaon sang duha ka adlaw samtang nagakampo sila.

“Nasubuan lang ako,” Sabat sang natungdan, samtang padayonnga nagabarikutot sa iya higdaan sa kulu-kamalig. “Man wala ko naabot ang akon ginahandum.” Dugang pa niya.

Natukiban sang ulihi nga may pitik-mingaw gali siya sa isa ka kaupod nga dalaga nga maathag nga wala man naluyag sa iya.

Sa panahon sang ebalwasyon kag 3-tsek-up, ginpaabutan siya nga indi maayo sa ikaayong lawas nga magpagutom-gutom kay may kalan-on man lang. Isa pa, duha ka adlaw na nga wala nagkaon.

“Para duha ka adlaw lang?” Sabat niya. “Sang una gani nga wala pa ako nagpultaym, lima gid ina ka adlaw nga wala ako nagakaon kon magsunggod!”

* * *

“Hala, panaw ron!”

Hambal sang sarhento sang armi nga nakalabay kaday Tay Pelis:

“Kon maglabay gani ang NPA sa inyo lugar, ukon balay, pakan-on lang ninyo kag palakton dayon. Mabudlay man maabtan namon sila sa inyo balay kag maglinukpanay... maumid kamo!

“Nagalabay gid man sila diri, Sir!” Tugda ni

Tay Pelis.

"Ti, diri kami makaon sa inyo... May manok kamo?"
Dugang sang sarhento samtang nagalingas ang mata sa paglantaw sang nagalagaw nga mga piso.

"Daw kaalang-alang pa man sina, Sir... mga piso pa man ina!" Sabat ni Tay Pelis.

"Ti, pangita abi 'to sa iban?" Ang sarhento.

"Balor pila, Sir, ang baklon?"

"Isa ka gatos..."

Naglakat si Tay Pelis. Pagbalik niya:

"Baw, kagamay man sina nga manok!" Reklamo sang sarhento.

"Ti, ini Sir ang katumbas sang isa ka gatus mo subong!"

Naghipos ang sarhento.

"Kamo na ang bahala dira magdigamo, may obrahon pa takon." Hambal ni Tay Pelis samtang ginatungkol ang talin sa upisyal militar.

"Indi na kamo magsagi tanga! Himos kamo kag magpanaw ron! Eh, mabudlay karon kon kamo man maabtan sang NPA. Maglinukpanay kamo, maumid man kami!" Si Tay Pelis nga nagawaras sa paghambal sa sarhento.

"Man ngaa may NPA sa palibot haw?" Pamangkot sang sarhento.

"Ay, sin-o ang makasiguro nga wala? May tiil man ina sila kag nagapanaw?" Rason ni Tay Pelis. "May pusil man nga angay sa inyo ginadala... maayo kon ang bala sang ila armas liso sang sergwelas kay..." dugang pa niya.

Dayon lingas sang sarhento.

"Hala mga bata, malakat na lang kita, didto na lang ta mahimos sa pihak nga baryo!" Mandu sang sarhento.

Nagatap-ok ang yab-ok nga naglakat ang mga armi.

* * *

